

Aandacht voor welbevinden

Pedagogisch sensitieve leerkracht

Een tijd lang is het basisonderwijs sterk gericht geweest op cognitieve leeropbrengsten. Maar tegenwoordig lijkt er steeds meer aandacht te komen voor het welbevinden van leerlingen in de klas. Als leerkracht kun je het welbevinden van de leerlingen stimuleren door onder andere een veilig en positief pedagogisch klimaat in de klas te realiseren.

Anouke Bakx

(a.bakx@fontys.nl) is
lector Leren &
Innoveren bij Fontys
Hogeschool Kind en
Educatie

Ellen Rohaan

(e.rohaan@fontys.nl) is
docent en onderzoeker
bij Fontys Hogeschool
Kind en Educatie

Pedagogische sensitiviteit wordt gezien als een belangrijk kenmerk van goed leraarschap. Je bent als leerkracht pedagogisch sensitief wanneer je precies en alert het gedrag van een leerling waarneemt, dit gedrag op juiste wijze (empathisch) interpreteert en er vervolgens op een juiste manier, ook in de ogen van de leerling, op reageert (Van Manen, 2014). Hierdoor zorg je voor een goede leerkracht-leerling relatie, voornamelijk omdat leerlingen zich beter begrepen voelen (Bakx, 2015).

Positief pedagogisch klimaat

Leerlingen presteren beter als zij goed in hun vel zitten. Daarom is welbevinden een essentiële voorwaarde voor de ontwikkeling van iedere leerling. Een positief pedagogisch klimaat helpt bij het versterken van het welbevinden van de leerlingen en een pedagogisch sensitieve leerkracht kan hiervoor zorgen. Wanneer je een positief pedagogisch klimaat wil realiseren, moet de leeromgeving gericht zijn op:

1. **Sociaal-emotionele competenties:** de leerkracht heeft aandacht voor de ontwikkeling van weerbaarheid en veerkracht, het controleren van negatieve emoties, het tonen van empathie en begrip voor anderen en het stellen van persoonlijke leerdoelen op dit vlak. Werk bijvoorbeeld in de klas aan het zelfvertrouwen van individuele leerlingen en besteed aandacht aan pestgedrag;
2. **Sterke punten:** leerlingen kennen hun eigen sterke punten en krijgen de kans deze te laten zien en verder te ontwikkelen. Dat kun je bijvoorbeeld doen door leerlingen die goed samenwerken nadrukkelijk in de klas te complimenteren voor hun goede samenwerking. Of wijs een 'leerling van de week' aan en laat de klas de positieve eigenschappen van deze leerling opnoemen;

3. **Positieve emoties:** leerlingen ervaren het erbij horen, veiligheid, tevredenheid, trots en plezier. Eindig een schooldag bijvoorbeeld met het opschrijven van drie dingen die vandaag goed gingen of waar de leerlingen trots op zijn;

4. **Positieve relaties:** de relaties tussen leerlingen onderling en tussen leerling-leerkracht zijn goed. Je kunt bijvoorbeeld iedere leerling bij binnenkomst met oogcontact verwelkomen. Zorg er ook voor dat je aandacht hebt voor de stemming van iedere leerling;

5. **Betekenis en doel van het geleerde:** leerlingen weten waar ze naartoe werken en waarom ze dat doen.

Om een positieve leeromgeving te realiseren, heb je als leerkracht enerzijds een positieve houding nodig ten aanzien van de ontwikkeling en mogelijkheden van je leerlingen en anderzijds het vermogen om pedagogisch sensitief te kunnen handelen. Is pedagogische sensitiviteit van een leerkracht (in opleiding) eigenlijk aan te leren? Net als Mark en Mulderij (2008) gaan wij als onderzoekers ervan uit dat bepaalde aspecten van pedagogische sensitiviteit inderdaad aan te leren of te verbeteren zijn. Denk aan goed waarnemen, adequaat reageren, leren inschatten wat in welke situatie adequaat is en optimisme stimuleren. Om deze aspecten van pedagogische sensitiviteit te trainen, hebben we een training ontwikkeld en uitgetoetst met tweedejaars pabostudenten.

Praktische handreikingen

Het doel van de training was om pabostudenten handvatten aan te reiken op het terrein van pedagogische sensitiviteit en een positief pedagogisch klimaat. Met deze handvatten kunnen zij de (meer) sociale onderwijsopbrengsten en

Om een positieve leeromgeving te creëren moet je het vermogen hebben om pedagogisch sensitief te kunnen handelen

Wilbert van Woensel

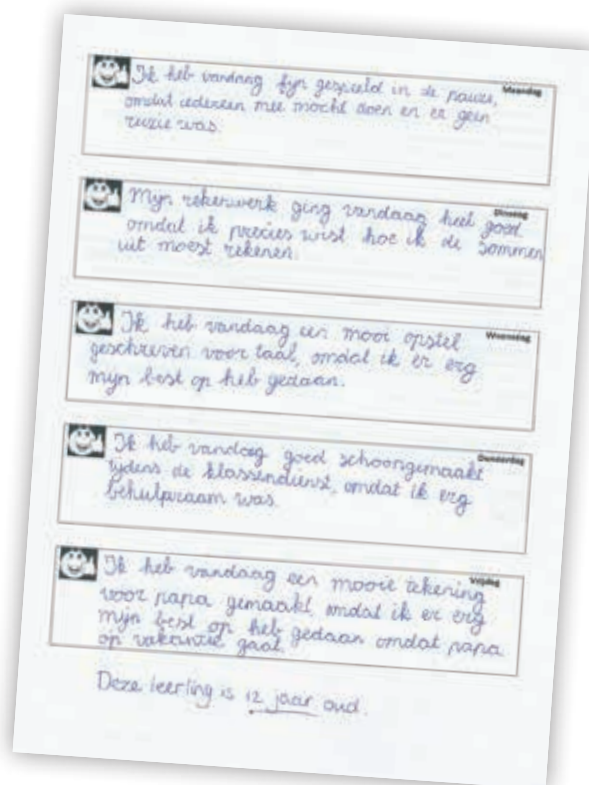
het welbevinden van de leerlingen stimuleren. De training Positieve en Pedagogisch Sensitieve Leerkracht (PPSL) bestaat uit zes bijeenkomsten van een dagdeel per keer (24 uur in totaal), waarin relevante theorie, praktische handreikingen en (groeps)oefeningen worden aangeboden. De bijeenkomsten hebben een sterk interactief karakter door uitwisseling in groepen, werken met videofragmenten uit de eigen praktijk, rollenspelen en intervisie. Tussen de bijeenkomsten door passen de studenten de aange-reikte kennis en handreikingen toe in hun eigen (stage)klas. Hieronder worden twee praktische handreikingen besproken: de www-schriftjes en de zogenaamde GOEd-lessen.

WWW: what went well

Www-oefeningen zijn erop gericht om leerlingen positief te positioneren: dat houdt in dat ze vanuit een open, onderzoekende houding leersituaties en interactiesituaties tegemoet treden. Www staat voor *what went well* (Seligman, 2007). Leerlingen krijgen aan het begin en/of eind van de dag de vraag 'wat ging er goed?' Ze noteren of tekenen vervolgens een positieve ervaring in hun www-schrift. Je kunt op verschillende manieren met 'www-tjes' werken, maar besteed er wel regelmatig, bijvoorbeeld elke dag, aandacht aan. Vijf minuten is voldoende en haalbaar. Uit de praktijk blijkt dat het werken met de positieve dagboeken meer effect heeft als er in de opstart of aan het

eind van de schooldag een vast moment voor wordt ingepland. In plaats van schriftjes kun je ook gebruikmaken van vormen op het digibord, posters waarop postits geplakt worden of invulformulieren (zie figuur 1 hieronder).

Een positief en veilig klimaat in de klas is essentieel: leerlingen presteren beter als zij goed in hun vel zitten

Figuur 1 - Ingevulde www-tjes

Leerlingen groeien in hun sterke punten als je hen een compliment geeft wanneer zij goed samenwerken met klasgenoten

GOEd-lessen kunnen leerlingen helpen om zich bewust te worden van hoe zij naar dingen kijken of hoe ze ergens mee omgaan

GOEd-lessen

De afkorting 'GOEd' staat voor:

- **Gebeurtenis:** er doet zich een gebeurtenis voor die veelal cognitief of sociaal uitdagend is;
- **Opvattingen:** hoe verklaart de leerling de gebeurtenis voor zichzelf, ervaart hij deze of geeft hij het een betekenis (onder andere attributie)?;
- **Emotionele consequenties:** Hoe voelt een leerling zich bij de gebeurtenis, in welke stemming komt hij hierdoor?;
- **Doen:** het uiteindelijke gedrag van de leerling.

GOEd-lessen gaan in op een GOEd-situatie (zoals beschreven in de casus 'Voorbeeld van een GOEd-situatie' hieronder) en zijn gebaseerd op de attributietheorie, waarbij de *locus of control* (intern/extern) een belangrijke rol speelt (zie het kader 'Theoriebox' op p. 21). Zo kunnen leerlingen de oorzaak voor een gebeurtenis aan zichzelf toeschrijven (interne locus of control) of aan externe omstandigheden (externe locus of control). Voor leerlingen is het belangrijk dat ze adequaat attribueren: de juiste dingen aan zichzelf ('ik heb de toets goed gemaakt, omdat ik goed geleerd heb') of aan iets anders toeschrijven ('ik mocht niet meedoen met het groepje, omdat zij al een tijdje bezig waren, volgende keer beter'). In een les kan bijvoorbeeld aandacht besteed worden aan het omgaan met lastige situaties.

Uit onderzoek van Seligman (2007) is bekend dat leerkrachten hun leerlingen kunnen leren om de opvattingen (vakje 'O' uit 'GOEd') genuanceerder en realistischer te duiden, waardoor zij neutralere of positievere emoties kunnen toekennen aan een gebeurtenis. Dit leidt doorgaans tot meer constructief leergedrag of sociaal gedrag. GOEd-lessen kunnen de leerlingen helpen om zich bewust te worden van hoe zij naar dingen kijken of hoe ze ergens mee omgaan, en dat dat soms ook anders kan.

Voorbeeld van een GOEd-situatie

G: Sarah kan 's morgens haar jas niet vinden. Ze is al bijna te laat, dus ze pakt snel een dik vest en fietst naar school. Als ze het schoolplein oprijdt, ziet ze haar drie vriendinnen bij de deur staan. Als ze Sarah zien aankomen, beginnen ze hard te lachen.

O: Sarah denkt dat haar vriendinnen lachen om haar vest. Sarah voelt zich vaak bekeken en weet eigenlijk zeker dat haar vriendinnen het over haar hadden en haar nu staan uit te lachen, omdat ze geen jas aan heeft.

E: Sarah wordt verdrietig en boos; waarom lachen ze haar uit? Zij kan er toch ook niets aan doen dat ze haar jas kwijt was? Zij heeft niet zulke dure kleren als haar vriendinnen, maar daarom hoeven ze haar toch niet uit te lachen? Sarah wordt steeds verdrietiger en voelt zich in de steek gelaten.

d: Sarah zet haar fiets op een andere plaats, gaat via de achteringang de school in en ontwijkt haar vriendinnen. Sarah koppelt haar onzekere gevoel over haar verschijning aan het lachen van haar vriendinnen. Ze geeft er haar eigen interpretatie aan, zonder na te gaan of deze klopt. Ook vraagt ze zich niet af waarom haar vriendinnen lachen. Misschien is er wel iets grappigs gebeurd wat ze graag aan Sarah wilden vertellen? Door haar interpretaties roept Sarah verdrietige en boze gevoelens bij zichzelf af, wat uiteindelijk leidt tot terugtrekkend gedrag.

Pedagogisch sensitief in communicatie

Naast de praktische handreikingen in de vorm van positieve dagboekjes (www.tjes) en GOEd-lessen, is er tijdens de training aandacht voor communicatiestrategieën. Studenten worden getraind in goed waarnemen (feitelijk, zonder interpretatie), niet oordelen (open houding), vragen stellen en samenvatten (check of je de boodschap goed begrijpt), gevoelsreflecties teruggeven ('ik voel me hierbij...'), situationeel terecht wijzen (niet 'jij doet altijd zo of zo', maar 'je doet nu zo of zo') en complimenteren. De studenten kregen hierbij praktische handreikingen aangereikt, zoals de communicatietechniek LSD:

Tom van Limpt

Luisteren, Samenvatten en Doorvragen.

Ervaringen van pabostudenten

In totaal hebben 23 pabostudenten de training gevolgd en namen 7 van hen deel aan een groepsinterview over de training. Deze studenten gaven aan dat inzicht in theoretische aspecten, zoals de attributietheorie, voor hen positief was en bijdroeg aan hun pedagogisch sensitief handelen. Bewustwording van hun handelen als leerkracht kwam ook veel naar voren: 'Ik heb me nooit gerealiseerd dat je zoveel invloed op kinderen hebt als leerkracht door wat je doet en zegt.' De studenten waardeerden de handige hulpmiddelen, zoals de *www*-tjes en GOEd-lessen, omdat ze hiermee een concrete vertaling van theorie naar praktijk kregen aangereikt, waarmee ze de volgende dag aan de slag konden met hun leerlingen.

De ervaringen van de studenten in hun lespraktijk waren wisselend; bij sommige studenten verliepen de lessen en oefeningen boven verwachting goed en kwamen de leerlingen regelmatig terug op de GOEd-principes, terwijl bij andere studenten het best moeilijk was om leerlingen serieus aan het werk te krijgen met bijvoorbeeld de positieve dagboeken. Wel zorgde het toepassen van de kennis en strategieën uit de training voor een verhoogd welbevinden van de leerlingen in hun stageklas. De studenten gaven aan dat het vaak het beste werkt als een schoolteam gezamenlijk opereert, omdat dit soort veranderingen idealiter niet door één enkele leerkracht ingezet moeten worden, wil het echt effect hebben op de ontwikkeling van de

Theoriebox

Grondlegger van het gedachtegoed van de locus of control is Julian Rotter (1916-2014). Het concept van locus of control stamt net als de attributietheorie uit de jaren vijftig van de vorige eeuw. Het gaat hier vooral om het idee dat je zelf controle of invloed kunt uitoefenen op gebeurtenissen en gedrag.

Iemand met een interne locus of control gaat ervan uit dat hij zelf *in control* is over zijn eigen leven en over gebeurtenissen. Bij een interne locus of control passen uitspraken als: 'Ik ga daar iets aan doen', 'Ik doe het de volgende keer beter', 'Ik moet harder leren, maar dan lukt het me wel', 'Ik kan nu niet met dit spel meedoen, maar ik kom gewoon met een nieuw idee zodat ik wel mee kan doen' en 'Ik vraag of iemand me het nog eens wil uitleggen, zodat het de volgende keer beter gaat'.

Iemand met een externe locus of control gaat ervan uit dat gebeurtenissen hem min of meer overkomen en dat hij daar weinig of geen invloed op heeft. Bij een externe locus of control passen uitspraken als: 'Ik hoop op een gemakkelijkere toets de volgende keer', 'Hopelijk mag ik de volgende keer meespelen als ze goede zin hebben', 'Als het de volgende keer niet zo heet is, gaat het vast beter' en 'Ik zie wel hoe het de volgende keer gaat, dat weet je nooit'.

Je hebt niet altijd of een interne of een externe locus of control. Dit kan per situatie verschillen. Belangrijk is wel dat je in de juiste situaties (niet alleen de schoolse) een interne locus of control hebt, zodat je gepaste actie kunt ondernemen (Bakx, 2015).

leerlingen. In het geval van de pabostudenten vervulde de mentor hierin een belangrijke rol. De eerste ervaringen wijzen erop dat pedagogische sensitiviteit inderdaad getraind kan worden. Door de combinatie van theoretische kennis en praktische hulpmiddelen zijn de studenten zich meer bewust van hun eigen pedagogische sensitiviteit en hoe ze deze kunnen ontwikkelen. Om brede onderwijsopbrengsten te kunnen realiseren lijkt het dus nodig dat we ons naast (vak)inhoud en didactiek ook richten op de pedagogische sensitiviteit van (aankomende) leerkrachten. Want een pedagogisch sensitieve leerkracht ben je alleen als je goed leert kijken naar wat een leerling nodig heeft en daar adequaat op reageert! ●

LITERA TUUR!

- Bakx, A. (2015). *De pedagogisch sensitieve leraar: werken aan brede opbrengsten*. Bussum: Coutinho.
- Mark, S., & Mulderij, K.J. (2008). Pedagogische sensitiviteit: aanleg of aan te leren? *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 47 (4), 181-189.
- Noble, T., & McGrath, H. (2014). *Well-being and Resilience in School Settings*. Dordrecht: Springer Nederland.
- Seligman, M.E.P. (2007). *The optimistic child: A proven program to safeguard children against depression and build lifelong resilience*. New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.
- Van Manen, M. (2014). *Weten wat te doen wanneer je niet weet wat te doen. Pedagogische sensitiviteit in de omgang met kinderen*. Driebergen: Nivoz.

Wil jij op de hoogte blijven van de ontwikkelingen in het basisonderwijs?

Neem nu een abonnement op JSW

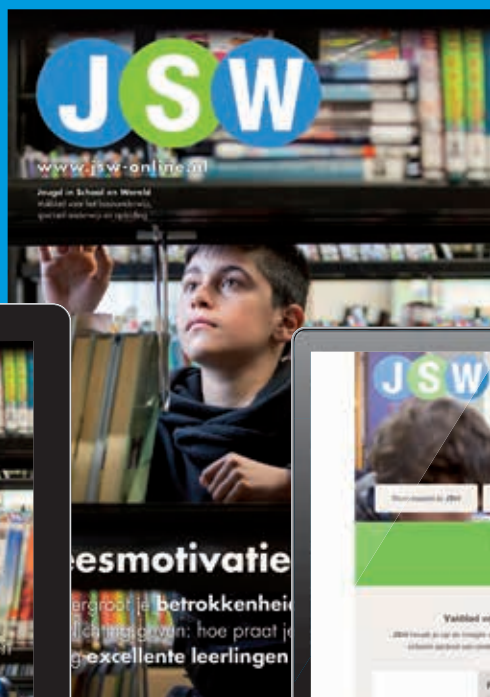

Wil je niets missen, neem dan een abonnement op HJK én JSW en betaal slechts €117,50 per jaar

JSW lezen op tablet en pc via Schooltas

Studenten ontvangen 40% korting

Ontvang 10 x JSW

Krijg toegang tot het digitaal archief

Samen voor €75,- per jaar

Meer weten? Ga naar www.jsw-online.nl of bel 088-2266692